doi: 10.35757/KiS.2026.70.2.2

KULTURA i SPOŁECZEŃSTWO

POLSKA AKADEMIA NAUK
KOMITET SOCJOLOGII
INSTYTUT STUDIÓW POLITYCZNYCH

ISSN 0023-5172
e-ISSN 2300-195x

2026, nr 2 **NOWE WRAŻLIWOŚCI ANTROPOLOGII**

**A R T Y K U Ł Y  I  R O Z P R A W Y**

*ALEKSANDRA HERMAN, ANETA OSTASZEWSKA*
*Uniwersytet Warszawski*

# REFLEKSYJNOŚĆ I WRAŻLIWOŚĆ W BADANIACH JAKOŚCIOWYCH

## PRAKTYKI METODOLOGICZNE W POLSKIEJ SOCJOLOGII

### WPROWADZENIE

Artykuł jest efektem naszego zainteresowania jakościowymi podejściami badawczymi oraz zastosowaną w nich metodologią badań. Poddając refleksji i krytyce własne praktyki metodologiczne, postanowiłyśmy przyjrzeć się analogicznym praktykom w polu polskiej socjologii, upowszechnianym w języku polskim w wiodących czasopismach socjologicznych. Kierowałyśmy się pytaniem: jakie są współczesne tendencje metodologiczne i praktyki badawcze? Przeprowadzona analiza pozwoliła dostrzec pewne tendencje, co może służyć do stworzenia portretu współczesnych praktyk metodologicznych oraz sposobów ich opisywania.

Analizę rozpoczęłyśmy od przyjęcia założenia, że polska socjologia w ograniczonym stopniu zintegrowała zwrot refleksyjny, choć zainteresowanie nim oraz próby jego adaptacji występują w kilku szeroko znanych publikacjach[1]. O potrzebie urefleksyjnienia metodologii pisali mię-

Adresy do korespondencji: a.herman@uw.edu.pl, ORCID: 0000-0001-9241-8698; a.ostaszewska@uw.edu.pl, ORCID: 0000-0002-3220-3289

[1] W socjologii światowej o refleksyjności wiedzy pisali m.in. Pierre Bourdieu, Loïc Wacquant (2001), Anthony Giddens (2001), Ulrich Beck, Anthony Giddens i Scott Lash (2009).

dzy innymi Anna Wyka (1993), Antoni Sułek (2002), Mieczysław Malewski (2012, 2017) i Krzysztof Konecki (2020), z kolei w kontekście teorii socjologicznych o zwrocie refleksyjnym pisała Elżbieta Hałas (2011). Badania empiryczne jednak wciąż zanurzone są w paradygmacie pozytywistycznym, czego przejawem jest stosowanie określonych sposobów opisu metodologicznego (m.in. Guba, Lincoln 2010), które stały się przedmiotem naszego zainteresowania. Metodologię traktujemy przy tym jako konceptualną ramę konkretnych działań badawczych, a nie jako zbiór zasad postępowania czy teorii metod. Takie rozumienie metodologii wydaje się zbieżne ze sposobem jej opisu zastosowanym w analizowanych przez nas artykułach: jako element prezentacji i uzasadnienia prowadzonych badań. To te opisy stanowiły przedmiot przedstawionej analizy. Jednocześnie proponujemy, aby odczytywać nasze wnioski nie jako normatywną ocenę pojedynczych tekstów, lecz jako diagnozę występowania określonych tendencji w polskojęzycznej socjologii jakościowej, co jest związane ze stylem opisu metodologii i konwencjami publikacyjnymi.

## RAMA TEORETYCZNA — POJĘCIA I PODEJŚCIA

Określenie „refleksyjność" (ang. *reflexivity*) jako termin naukowy odnoszący się między innymi do założeń i praktyk badawczych jest obecne w dyskursie nauk społecznych i humanistycznych od lat sześćdziesiątych XX w. (zob. m.in. Bielska i in. 2025; Hałas 2011). Pojawiło się przy okazji dyskusji nad relacją badacz–informator (ja–inny) oraz złożonością uwarunkowań wytwarzania wiedzy wynikającej ze specyfiki tej relacji. Jednocześnie analiza relacji badacz–informator była zacierana przez redukcjonistyczny sposób opisu metody apersonalnej, która uznawała „ja" badacza za źródło subiektywnych „zanieczyszczeń" racjonalnych procedur poznawczych (Wyka 1993; Malewski 2012; Marcus 2015). Wpływ na zapoczątkowanie tej dyskusji miały odniesienia do teorii krytycznej w studiach literackich i ruchach interdyscyplinarnych, między innymi w feminizmie i postmodernizmie, w których refleksyjność była kluczową techniką analizy danych, a badacz i jego doświadczenia oraz umiejętności inter-

Ważny głos w dyskusji o refleksyjności jako cesze społecznej należy również do Margaret Archer (2007).

personalne uznane zostały za niemożliwe do wyrugowania z badań. Tak pojmowana refleksyjność polega na samoświadomości, krytycznej analizie zachowań związanych z rolą badawczą oraz transparentności w ujawnianiu tego, jak własne pozycjonalności oddziałują na proces poznania, otoczenie i osoby uczestniczące w badaniu na wszystkich jego etapach, a nawet po zakończeniu badań (Berger 2015; Guillemin, Gillam 2004). Można powiedzieć, że refleksyjna epistemologia — w zależności od stopnia (auto)refleksyjności — rozlewa się na ontologię, a przez to na cały światopogląd badacza/ki (Marcus 2015; Creswell 2013). Refleksyjna osoba rozważa swój wpływ na badaną rzeczywistość społeczną, proces badania, a także ich zwrotny wpływ na nią samą. Refleksyjność przejawia się w uważności na relacje władzy i własne przywileje oraz aktywizm społeczny (Karnieli-Miller, Strier, Pessach 2009; Ackerly, True 2008; Hemmings 2012). W badaniach jakościowych uznaje się ją za kryterium jakości i wiarygodności badań (Berger 2015; Wyka 1993). Bywa także rozumiana jako podstawa podejmowania etycznie istotnych decyzji oraz rozwiązywania problemów etycznych (Guillemin, Gillam 2004).

Głównym celem naszych dociekań było sprawdzenie, czy w polskojęzycznej socjologii praktykuje się refleksyjność oraz powiązaną z nią wrażliwość badawczą. Wrażliwość ta nie ma utrwalonej definicji, więc na potrzeby naszych badań przyjęłyśmy intuicyjne ujęcie i traktujemy ją jako pojęcie włączające zarówno refleksyjność metodologiczną, jak i etykę badawczą, oznaczające otwartość na treść badania i jego konteksty, sygnalizowane w sposobie opisu ram badawczych. W dyskursie można spotkać węższe określenie „badania wrażliwe" (*sensitive research*[2]), czyli typ badań, w których przedmiot badań jest uznawany za delikatny, co obejmuje między innymi tematy tabuizowane, intymne, marginalizowane lub opatrywane określeniem „dane wrażliwe" (*sensitive data*[3]), czyli dane osobowe takie

[2] Joan Sieber i Liz Stanley (1988, s. 49) definiują badania „społecznie wrażliwe" jako „badania, w których występują potencjalne konsekwencje lub implikacje bezpośrednio dla uczestników badania lub dla klasy jednostek reprezentowanej przez badanie" (por. Dickson-Swift, James, Liamputtong 2008).

[3] Komisja Europejska, „Które dane personalne uznawane są za wrażliwe?" (https://commission.europa.eu/law/law-topic/data-protection/reform/rules-business-and-organisations/legal-grounds-processing-data/sensitive-data/what-personal-data-considered-sensitive_pl [dostęp: 18.06.2025]).

jak: pochodzenie etniczne, dane genetyczne, dotyczące zdrowia czy seksualności. W polskim kontekście zagadnienie specyfiki badań wrażliwych było podejmowane między innymi przez Ingę Kuźmę (2013) oraz Sylwię Męcfal (2012), które zwracały uwagę na ich metodologiczne i etyczne implikacje. Podobnie funkcjonuje pojęcie „podatność na zranienie" (ang. *vulnerability*), odnoszące się do wrażliwych grup respondentów podatnych na krzywdę społeczną (Romańczuk-Woroniecka 2024). Bliskie, choć nie tożsame, jest pojęcie „ranliwość" (Bauman 2003), stosowane między innymi przez Jakuba Gałęziowskiego (2020) i Małgorzatę Rajtar (2020), akcentujące relacyjny i sytuacyjny charakter narażenia na zranienie.

Nasze rozumienie określenia „wrażliwość badawcza" jest powiązane ponadto z etycznymi ustaleniami zwrotu refleksyjnego, który upowszechnił znaczenie świadomości badacza/ki jako integralnej części metodologii badań. Wrażliwość ta polega na tym, aby na każdym etapie badania uwzględniać dobrostan osób badanych oraz badacza/ki (Surmiak 2022; Palęcka 2021). W tym miejscu pragniemy zaznaczyć, że w trakcie pracy nad tekstem zastanawiałyśmy się nad sposobami urzeczywistnienia wrażliwości badawczej w naszej postawie wobec analizowanych tekstów i ich autorów/ek. Rozważałyśmy, co dla nas, badaczek, które definiują się jako jakościowe, refleksyjne, zaangażowane i o proweniencji feministycznej, znaczy pisać w sposób uważny i respektujący perspektywę osób, których prace poddajemy analizie. Jesteśmy świadome, że nasze usytuowanie wpływa na to, jak definiujemy pożądaną metodologię badań jakościowych; to przekonanie jednak nie powinno być ograniczane wyłącznie do pozycji podobnych do naszej. Przyjmujemy zatem — inaczej niż w części podręczników metodologicznych — że etyka badacza/ki wykracza poza rozstrzygnięcia instytucjonalne (standardy prawne, zawodowe kodeksy etyczne) i wymaga ustosunkowania się do kwestii etycznych, w powiązaniu z jego/jej osobistymi wartościami (Ślęzak 2020)[4].

W celu nakreślenia naszej ramy teoretycznej odwołujemy się do wybranych i obecnych w literaturze propozycji konceptualizacji refleksyjno-

[4] Przykładami, które pokazują, jak osobiste zaangażowanie badaczek i refleksja nad własną pozycją stają się źródłem etycznej i pogłębionej wiedzy społecznej, są teksty pisane w nurcie feministycznym i autoetnograficznym (zob. m.in. Ostaszewska 2013, 2014, 2016; Ellis 1999, 2007).

ści i wrażliwości badawczej. Wskazują one, że dyskusja o refleksyjności w badaniach była kilkukrotnie postulowana w polskim dyskursie nauk społecznych. Krzysztof Konecki powołując się na Mieczysława Malewskiego (2012, 2017) pisze:

> „Refleksyjność powoduje odejście od ortodoksyjnego pojmowania metodologii, jako jednej i obowiązującej metodologii nauk społecznych, oraz odejście od normatywnej metodologii" (Konecki 2020, s. 192).

Taka perspektywa wymaga namysłu, poszukiwań i pogłębionej dyskusji nad metodologią i jej różnorodnością — nad formułowaniem, testowaniem oraz upowszechnianiem alternatywnych rozwiązań. Postawiłyśmy pytanie, czy refleksyjna praca metodologiczna znajduje odzwierciedlenie w analizowanych przez nas tekstach? Interesuje nas, kto i gdzie podejmuje rzeczywistą dyskusję nad metodologią — rozumianą jako przestrzeń otwarta na negocjacje, redefinicje i twórcze podejścia. To właśnie tego typu postawę odróżnia Konecki od normatywnej kontroli zgodności z kanonem metodologicznym, pisząc, że podział na metody ilościowe i jakościowe formalnie bywa dziś uznawany za przestarzały, ale w praktyce nadal silnie porządkuje myślenie o tym, co w socjologii uchodzi za „prawdziwie naukowe", ze względu na dominację milczącego domyślnego neopozytywistycznego wzorca naukowości, który ogranicza realne otwarcie na refleksyjność (Konecki 2020, s. 191).

Wracamy tu do tego postulatu. Wyraża się on w potrzebie refleksji nad samymi założeniami badawczymi, które nierzadko są przyjmowane milcząco i traktowane jako neutralne. W tym kontekście szczególnie istotne staje się pytanie zarówno o sens, jak i o sposób prowadzenia dyskusji metodologicznej: czy istnieje w niej miejsce na uważność i autorefleksję obejmującą własną postawę i umiejscowienie? Refleksyjność — jeśli ma być realnym elementem metodologii — wymaga nie tyle teoretycznych deklaracji, ile codziennej praktyki badawczej opartej na wrażliwości.

Ta dyskusja prowadzi do pytania o etyczny wymiar badań i do uznania etyki badań za cechę nierozerwalnie związaną z procesem badawczym. Uwrażliwienie etyczne w konsekwencji skutkuje objęciem badań różnymi formami instytucjonalnej kontroli etycznej. Jednocześnie trzeba pamiętać, że sprowadzając etykę do proceduralnych obowiązków, można łatwo stracić ją z pola widzenia na kolejnych etapach pracy badawczej. Tymczasem

etyka to ciągły, aktywny proces krytycznej refleksji nad tym, jak i jaką wiedzę wytwarzamy (Ber 2023).

W ostatnich latach obserwujemy wzrost znaczenia refleksji etycznej w procesie badawczym, w tym jej coraz silniejsze powiązanie z decyzjami metodologicznymi (por. Ślęzak 2020). W badaniach jakościowych rola etyki wykracza poza formalne procedury, stając się jednym z istotnych kryteriów jakości badań (por. Surmiak 2022). Już kilkanaście lat temu Malewski (2012, s. 43–44) wskazywał na wartość odejścia od przekonania o neutralności i obiektywizmie nauki na rzecz postawy, przy której etyka staje się integralnym elementem metodologii, a tym samym wykracza poza kwestie techniczne związane z prowadzeniem badań. Potwierdzeniem tej tendencji jest między innymi numer monograficzny „Przeglądu Socjologii Jakościowej" zatytułowany „Dylematy etyczne w badaniach terenowych" (Rancew-Sikora, Cymbrowski 2016). Warto dodać, że zagrożeniem w procesie namysłu etycznego jest ryzyko przeciążenia badacza/ki, co może skutkować paraliżem badawczym lub — jak pisze Grażyna Romańczuk-Woroniecka (2024) — nadregulacją, zbędną w przypadku badań niewrażliwych, czyli niezagrażających krzywdą społeczną[5].

Przyjęta rama pojęciowa stanowiła dla nas punkt odniesienia dla sposobu zaprojektowania analizy zebranego materiału. Punktem wyjścia nie było założenie, że refleksyjność i wrażliwość badawcza stanowią ugruntowaną praktykę, lecz raczej przypuszczenie, że istnieje napięcie między deklaratywną obecnością tych kategorii w dyskursie metodologicznym a ich ograniczoną artykulacją w opisach konkretnych badań. Przyjmujemy więc perspektywę interpretatywną, w której opisy metodologiczne traktujemy jako element szerszych praktyk podlegających pewnym konwencjom, w tym presjom publikacyjnym. W tym sensie unikamy przedstawiania refleksyjności jako cechy przypisanej autorom i autorkom, traktując ją jako proces, który bywa uruchamiany sytuacyjnie, w odpowiedzi na konkretne doświadczenia, ograniczenia i pytania w toku pracy badawczej i analitycznej.

---

[5] Podobnie, podczas sympozjum „Nowe wrażliwości antropologii" Sekcji Antropologii Społecznej PTS (Gdańsk, 24–25 października 2024 r.). Barbara Fatyga w swoim wystąpieniu zwróciła uwagę na zjawisko „NAD-wrażliwości antropologicznej".

## METODOLOGIA BADANIA

Materiał empiryczny stanowiły treści czterech czasopism socjologicznych od 2012 roku znajdujących się na liście czasopism MEiN z najwyższą liczbą punktów (70 punktów w 2024 r.). Były to „Kultura i Społeczeństwo", „Przegląd Socjologiczny", „Studia Socjologiczne" i „Przegląd Socjologii Jakościowej". Wybrałyśmy te czasopisma, ponieważ zależało nam na ugruntowanych praktykach redakcyjnych oraz stabilnym profilu publikacyjnym. Analizie poddałyśmy artykuły opublikowane w latach 2018–2023. Okres ten obejmuje dwa lata przed pandemią COVID-19, dwa lata w trakcie jej trwania oraz dwa lata po pandemii, co pozwala uchwycić ewentualne zmiany i trendy występujące w dyskursie metodologicznym. Jest to także okres obowiązywania aktualnych wytycznych MEiN.

We wszystkich czasopismach instrukcje dla autorów zawierają limit objętości (zbliżony). Redakcja „Przeglądu Socjologicznego" nie precyzuje innych oczekiwań, niewiele na ten temat pisze też redakcja „Kultury i Społeczeństwa", zachęcając do nadsyłania tekstów zarówno teoretycznych, jak i empirycznych. Natomiast redakcje „Przeglądu Socjologii Jakościowej" i „Studiów Socjologicznych" proponują określoną strukturę tekstu, w której metodologia stanowi wyodrębnioną część. Ponadto w „Przeglądzie Socjologii Jakościowej" znalazła się wskazówka, aby zawierała ona opis zastosowanych technik i metod oraz charakterystykę danych, natomiast w „Studiach Socjologicznych" część o metodologii ma być „łatwa do zidentyfikowania" dla recenzentów. Zatem żadne z tych zaleceń ani nadmiernie nie ingeruje w sposób opisu zastosowanej przez autorów/ki metodologii, ani tym bardziej ich nie ogranicza.

Do puli tekstów analizowanych włączyłyśmy artykuły polskojęzyczne, bazujące na zrealizowanych badaniach empirycznych, w których wykorzystano materiał zebrany w toku bezpośredniego kontaktu z osobami badanymi (obserwacje, wywiady). Wszystkie artykuły były dostępne w internetowych bazach. Łącznie analizie poddałyśmy 196 artykułów, które stanowiły około 34% wszystkich polskojęzycznych artykułów opublikowanych w tym czasie w wymienionych czasopismach. Spośród analizowanych tekstów 41 oceniłyśmy jako opisujące „badania potencjalnie wrażliwe" ze względu na temat, sposób badania bądź próbę badawczą. W praktyce były to artykuły, w których opisywano badania prowadzone wśród osób po-

chodzących z grup (potencjalnie) wrażliwych, podatnych na zranienie, defaworyzowanych społecznie, obciążonych traumą, zagrożonych ryzykami socjalnymi czy obciążonych odczuwalnymi problemami zdrowotnymi. Do tej kategorii włączyłyśmy artykuły opisujące badania prowadzone w pandemii, koncentrujące się na życiu rodzinnym czy dobrostanie w trakcie lockdownu, ze względu na ryzyko doznania przez badanych zróżnicowanych problemów (choroba, uszczerbek na zdrowiu, śmierć) w trakcie lub niedługo przed udziałem w badaniach.

Tabela 1

Artykuły z lat 2018–2023 w czterech analizowanych czasopismach — zestawienie liczbowe wybranych kryteriów opisu próby

| Zestawienie | KiS | SS | PSJ | PS | Łącznie |
|---|---|---|---|---|---|
| Liczba wszystkich artykułów opublikowanych w języku polskim | 166 | 157 | 133 | 123 | 579 |
| Liczba analizowanych artykułów | 54 | 53 | 67 | 22 | 196 |
| Liczba artykułów prezentujących badania sklasyfikowane jako potencjalnie wrażliwe/wymagające wrażliwości badawczej | 4 | 7 | 28 | 2 | 41 |

Źródło: opracowanie własne.

W pracy analitycznej zastosowałyśmy jakościową analizę treści opisów metodologicznych zawartych w poszczególnych tekstach w interpretacyjnym horyzoncie hermeneutycznym, uzupełnioną o elementy analizy dyskursywnej dotyczące form narracyjnych oraz o prostą analizę ilościową. Kodowanie wykonywały badaczki — autorki artykułu. Dane zostały zorganizowane w jednym współdzielonym repozytorium w formie matryc tabelarycznych, co umożliwiało wzajemne komentowanie zapisów.

Proces analizy odbywał się etapowo. Najpierw przeglądałyśmy poszczególne numery czasopism, aby wyselekcjonować artykuły do analizy (pomijałyśmy teksty teoretyczne, przeglądowe, metodologiczne, analityczne bazujące na danych zastanych lub liczbowych, recenzje, dyskusje itp.). Następnie skupiłyśmy się na analizie treści, ze szczególnym uwzględnieniem opisów metodologicznych. Ten etap obejmował czytanie artykułów, przy czym wspomagałyśmy się specjalnie przygotowaną do tego celu matrycą, częściowo opartą na kluczu kodowym powstałym na

podstawie wcześniej przyjętych założeń. Na bieżąco zapisywałyśmy spostrzeżenia, a następnie omawiałyśmy je na cotygodniowych spotkaniach. W trakcie analizy uzupełniałyśmy nasze narzędzie o kategorie *a posteriori*. Z tego względu proces analizy był długotrwały i żmudny, a do niektórych artykułów wracałyśmy po kilkakroć.

*A priori* wytypowałyśmy cztery wyrażenia kluczowe: „refleksyjność" i „wrażliwość" oraz „świadomość" i „autorefleksyjność"[6]. Przyjęłyśmy, że stanowią one egzemplifikacje poszukiwanych przez nas treści oraz rodzaj kodu, jakim badacze komunikują swoje podejście metodologiczne. Pojęcia zostały operacjonalizowane w formie wskaźników językowych i strukturalnych. Za przejaw r e f l e k s y j n o ś c i uznałyśmy między innymi opisane decyzje metodologiczne, komentarze dotyczące przebiegu badań oraz odniesienia do wpływu badacza/ki na proces badawczy. A u t o r e f l e k s y j n o ś ć identyfikowałyśmy poprzez ujawnianie pozycji badacza/ki, założeń epistemologicznych i relacyjnych uwarunkowań badań. W r a ż l i w o ś ć b a d a w c z a obejmowała zaś odniesienia do relacyjności, napięć etycznych oraz emocjonalnego wymiaru badań. Wszystkie kategorie stosowałyśmy jako narzędzia analityczne, nie miałyśmy na celu oceny praktyk autorek i autorów. Ś w i a d o m o ś ć zaś identyfikowałyśmy poprzez refleksję nad ograniczeniami badań, decyzjami metodologicznymi oraz interpretacją materiału badawczego.

Nie ograniczałyśmy się wyłącznie do identyfikacji słów kluczowych, ponieważ znaczenie miał dla nas kontekst ich użycia. Dlatego dokonywałyśmy uważnej lektury czytanych tekstów. Pomocna okazała się kontemplacja, którą — za Koneckim (2024) — rozumiemy jako sposób praktyki badawczej, w której badacz/ka doświadcza i systematycznie analizuje swoje własne przeżycia i postawy. Kategoria świadomości zakłada związek między wrażliwością badawczą, refleksyjnością a świadomością procesu badawczego, co nadaje znaczenie także sposobowi prowadzenia narracji. W rezultacie — obok łatwiejszych do wyodrębnienia zmiennych liczbowych opartych na obecności słów kluczowych — w analizie uwzględniłyśmy również pulę artykułów, w których — mimo braku określonych

[6] Uwzględniłyśmy również ich anglojęzyczne odpowiedniki. Poszukując wyrażeń kluczowych w języku polskim, brałyśy pod uwagę różne formy gramatyczne i części mowy, w tym czasowniki lub przymiotniki.

terminów — dostrzegalna była urefleksyjniona orientacja badawcza. Przejawia się ona w autorefleksyjnym opisie badań własnych, namyśle nad relacją badacz/ka–osoby badane, ujawnianiu kontekstualnych decyzji metodologicznych oraz wskazywaniu wpływu pozycji badacza/ki na proces gromadzenia i interpretacji danych. Za dodatkową zmienną uznałyśmy język prowadzonej narracji (rodzaj i osoba gramatyczna wypowiedzi/narracji).

Odrębny obszar analitycznych poszukiwań stanowiły przywoływane źródła bibliograficzne. W analizie interesowało nas, do jakich autorów, nurtów i konkretnych propozycji metodologicznych odwołują się polscy autorzy. Szczególnie wyczulone byłyśmy na źródła odnoszące się do kategorii orientacji badawczej, auto/refleksyjności oraz wrażliwości w projektowaniu i prowadzeniu badań. Zwracałyśmy też uwagę na konstrukcję artykułu pod względem umiejscowienia w nim paragrafu opisującego metodologię badań. Interesowała nas logika jego umiejscowienia w strukturze narracji, zakres i szczegółowość opisu metodologicznego. Zwracałyśmy uwagę na to, czy opis jest wyłącznie „techniczny" (relacjonowanie instrumentalnych działań podjętych w celu uzyskania danych badawczych) czy uwzględnia warsztat pracy, dylematy i wyzwania napotkane w trakcie pracy, a także czy przedstawiane są bardziej zniuansowane formy działań skierowane na poszczególne etapy badania.

## WNIOSKI Z PRZEPROWADZONEJ ANALIZY

Z uwagi na specyfikę materiału empirycznego zdecydowałyśmy się na prezentację wniosków w formie opisowej, bez przytaczania cytatów z analizowanych tekstów. Stawiamy tym samym pytanie o to, jak metodologicznie analizować cudze teksty, nie reprodukując przemocy symbolicznej, czyli jak nie „karać" konkretnych autorów/ek za brak refleksyjnego języka, lecz ujawniać dominujące tendencje oraz ich konsekwencje. Takie podejście pozostaje zgodne z przywoływaną myślą Malewskiego (2012), który — wskazując na przejście od hasła „moją etyką jest metodologia" do „moją metodologią jest etyka" — podkreśla, że uprawomocnienie badań wynika nie wyłącznie z ich zgodności z paradygmatem i procedurą, lecz także z odpowiedzialności za relacje badawcze, skutki analiz oraz sposób wytwarzania wiedzy. Dokonane przez nas wybory — konceptualne,

metodologiczne, analityczne oraz dotyczące sposobu opisu — są efektem prowadzonych dyskusji, które traktujemy jako integralny element procesu badawczego.

W analizie wyodrębniłyśmy trzy główne obszary tematyczne:

- opisy metodologii badań własnych,
- występowanie i konteksty użycia słów kluczowych,
- język i styl narracji.

## Opisy metodologii badań własnych

Instrumentalne podejście. Choć w zdecydowanej większości opisy metodologii badań własnych są wyodrębnione w tekstach, to nie jest to regułą — czasem był to akapit, a nawet przypis we wprowadzeniu artykułu. Łącznie wśród 196 przeanalizowanych artykułów opisujących zrealizowane badania znalazło się 37 tekstów, w których nie wyodrębniono paragrafu z opisem metodologicznym. Takie artykuły opublikowano w każdym z czasopism, dlatego zwróciłyśmy uwagę na redakcyjne instrukcje dla autorów, a zwłaszcza ograniczenia i wymogi dotyczące objętości lub sugerowanej struktury tekstu. Jednak żadna z redakcji nie zamieszczała tak daleko idących wymagań, które uzasadniałyby prezentowane rozwiązania autorskie. We wszystkich artykułach opisy metodologiczne były przeważnie techniczne, wręcz instrumentalne, sprowadzające się do wymienienia (nawet numeracji) zastosowanych technik i wyliczenia korpusu danych. Nierzadko najważniejszą informacją była liczba przeprowadzonych wywiadów, stanowiąca jedyny, ilościowy, opis zrealizowanych badań jakościowych.

Po uważnej lekturze i konfrontacji wniosków przyjmujemy, że opis metodologiczny zwykle jawi się jako wymóg „do odhaczenia", nie jest traktowany ani jako przestrzeń refleksji epistemologicznej nad procesem badawczym, ani tym bardziej namysłu nad jego etycznymi implikacjami. Wydaje się także, że jest to pierwszy wybór do redukcji treści przy skracaniu tekstów w pracach redakcyjnych, co stanowi przykład braku refleksyjności badawczej.

Brak odwołań do publikacji metodologicznych. Typowym wzorem postępowania jest korzystanie z raz przyswojonej wiedzy i przyjmowanie założenia o niezmienności ustaleń metodologicznych. Wy-

raża się to w braku odwołań bibliograficznych do źródeł metodologicznych — aż w 107 artykułach nie uwzględniono żadnych tego rodzaju źródeł. Jest to zadziwiające, zwłaszcza dla badań jakościowych, których sposoby realizacji są dostosowywane do przedmiotu badań i ulegają nieustannym modyfikacjom, a dodatkowo powinny być poddawane refleksji, a w razie konieczności także modyfikacji w procesie badań. Niewielka część spośród tych 107 artykułów zawierała natomiast odwołania bibliograficzne prowadzące do teorii, a tym samym do szerszych założeń analizy, jednak nadal bez uwzględnienia wzorców czy dyskusji z praktykami badawczymi. Zdecydowana większość nie zawierała żadnej bibliografii uzasadniającej inspiracje metodologiczne.

Odwołania do „tych" podręczników. W artykułach, w których przywoływano inspiracje metodologiczne, królowały określone, akademickie podręczniki, „namaszczone" przez polskich socjologów wiele lat temu, przetłumaczone na język polski i — można powiedzieć — już zadomowione. Niekiedy są to bardzo podstawowe podręczniki, wprowadzające w metody i techniki badań, na przykład *Podstawy badań społecznych* Earla Babbiego (2008). Takie odwołania, zwłaszcza gdy są jedynymi, dowodzą braku własnych, autorskich poszukiwań, a tym samym do polskojęzycznego dyskursu metodologicznego nie są wprowadzane nowe publikacje i idee. Wydaje się, że niepodawanie odnośników do źródeł metodologicznych oznacza korzystanie z raz przyswojonej wiedzy oraz bezrefleksyjne założenie o niezmienności ustaleń metodologicznych. I chociaż metody oraz techniki badawcze istotnie nie zmieniają się znacząco, to jednak modyfikacji ulegają sposoby realizacji badań, a w ostatnich latach do metodologii szeroko włączona została etyka, która poszerzyła swoje spektrum.

Drugim trendem źródłowym jest równie popularne odwoływanie się do teorii ugruntowanej, która w polskojęzycznym dyskursie zostaje sprowadzona do trzech pozycji bibliograficznych. Ponadto w sporej liczbie artykułów ograniczono się do wskazania teorii ugruntowanej jako jedynego drogowskazu w realizacji badań, co skłania ku interpretacji, że jest to hasło-wytrych, które może służyć uzasadnieniu braku szerszych poszukiwań metodologicznych.

Etyka jako aspekt metodologii. Brak też w opisach metodologicznych nawiązań (wprost lub pośrednio) do etyki instytucjonalnej, rozumianej jako opis sposobów ochrony danych, chociaż tak wiele miejsca

poświęca się temu zagadnieniu w formularzach grantowych NCN, które finansowało część analizowanych artykułów. Można się spierać co do zasadności szczegółowości wymogów z konkursowych formularzy, jednak autorzy w artykułach nie poddają dyskusji sposobów postępowania z danymi, a tym samym jako środowisko nie wypracowujemy pewnych standardów w tym zakresie i nie uczymy się od siebie nawzajem. Analiza prowadzi do konstatacji, że na gruncie polskim etyka badawcza sprowadza się do tego, że badani wyrazili zgodę i zostali poinformowani na przykład o nagraniu wywiadu, a w przypadku badań z udziałem osób szczególnie wrażliwych — do uzyskania zgody od komisji etycznej.

Fetyszyzacja wybranej technologii. Przy tym niedosycie merytorycznych, metodologicznych i etycznych informacji o sposobach badania mamy zaskakującą modę na skrupulatne wymienianie nazw komunikatorów internetowych wykorzystanych przy realizacji wywiadów oraz programów do kodowania analizowanych treści. Jest to praktyka nieuzasadniona. Opisywanie technicznych aspektów kodowania czy rejestrowania danych przy pomijaniu sposobów ich analizowania wydaje się pozbawione wartości i przypomina kryptoreklamę wybranych narzędzi, która nie spotyka się z krytyczną reakcją redakcji. Znacznie częściej można odnaleźć informację o programie niż choćby skrótowe omówienie napotkanych problemów badawczych czy uzasadnienie konkretnych decyzji związanych ze sposobami analizy. Poza tym wskazywanie nazw programów do kodowania danych może mylnie sugerować, że efekt jest wynikiem pracy narzędzia, a nie osoby, która się nim posługuje. Finalnie pojawia się pozornie absurdalne pytanie, dlaczego wyróżnione zostają akurat te narzędzia, chociaż prowadząc badania korzystamy także z szeregu innych, jak komputery czy dyktafony.

## Słowa kluczowe i konteksty ich występowania

Atrybuty osób uczestniczących w badaniach, a nie badaczy/ek. Choć terminy, które przyjęłyśmy jako słowa kluczowe, mają potencjał metodologiczny lub metodologiczno-etyczny, najczęściej pojawiały się w analizowanych tekstach w kontekście opisu osób uczestniczących w badaniach, a nie samych badaczy/ek. Tylko w 24 spośród 196 artykułów słowa kluczowe pojawiały się w odniesieniu do roli bada-

cza/ki. Najczęściej używanym terminem była „refleksyjność" (17 razy), najrzadziej — „autorefleksyjność" (6 razy).

Znamienne jest, że wśród 41 artykułów, które można uznać za oparte na tzw. badaniach wrażliwych (ze względu na temat, próbę czy sposób prowadzenia badań), tylko w 13 pojawia się termin „wrażliwość" — i to przede wszystkim w odniesieniu do osób badanych (najczęściej kobiet). Wrażliwość, podobnie jak refleksyjność czy świadomość, pozostaje niezdefiniowana i pozbawiona komentarza, co może wskazywać na jej potoczne, ogólne rozumienie. Jako atrybuty osób uczestniczących w badaniach refleksyjność i świadomość bywają przypisywane głównie osobom z wyższym wykształceniem, jakby była to ich cecha immanentna, a nie efekt procesu badawczego. Badacze i badaczki zakładają, że to temat badań skłania uczestników i uczestniczki do refleksyjności — bez uwzględnienia możliwości, że prowadzenie wywiadów może sprzyjać pogłębionej autorefleksji także po stronie autorów i autorek badań. W konsekwencji refleksyjność nie jest traktowana jako narzędzie pracy badawczej, lecz jako domniemana właściwość rozmówców/czyń.

Refleksyjność jako puste hasło. Najczęściej przywoływanym terminem w tekstach omawiających badania jakościowe jest „refleksyjność". Być może zakłada się *a priori*, że sama decyzja o wyborze metod jakościowych świadczy o refleksyjnej postawie badawczej. W konsekwencji refleksyjność przekształca się w puste hasło — jego przywołanie nie wymaga definiowania, uzasadniania czy osadzania w kontekście konkretnego projektu badawczego. Refleksyjność jawi się jako skrót myślowy, którego znaczenia nie trzeba wyjaśniać — zakładając, że uznawane jest za oczywiste.

Niewysłowiona refleksyjność. Choć można dostrzec postawy refleksyjne w analizowanych tekstach, nie jest to regułą i rzadko bywa nazwane wprost. Dotyczy to zwłaszcza prac osób przynależących do grup badanych — na przykad mniejszości etnicznych — które przyjmują w swoich badaniach perspektywę uczestników. Tego rodzaju refleksyjność pozostaje niewysłowiona czy też ograniczona do krótkiego stwierdzenia, które ostatecznie nie stanowi narzędzia epistemologicznego. Pojawia się zatem szereg pytań o przyczynę tego stanu rzeczy. Jednym z możliwych wyjaśnień może być obawa autorów/ek przed nadmiernym odejściem od dominującej konwencji pisarstwa naukowego, w której osobista perspektywa bywa

postrzegana jako „nienaukowa". Z tego powodu refleksje nad własnym umiejscowieniem czy relacją z uczestnikami badań bywają „wypychane" poza główny nurt tekstu, bez możliwości ich wykorzystania jako istotnego komponentu wiedzy. Inne możliwe wytłumaczenia tego stanu rzeczy mogą wynikać zarówno ze swoistego oporu języka czy braku językowych narzędzi, jak i z osobistych barier w wyrażaniu emocji w ramach obowiązujących konwencji akademickiego dyskursu. Można więc przyjąć, że mamy do czynienia zarówno z brakiem nawyku pisania refleksyjnego, jak i z ograniczonym przyzwoleniem na obecność w tekście naukowym wtrąceń na temat własnych doświadczeń, w tym umiejscowienia i pozycjonalności, czy choćby wątpliwości dotyczących metod, narzędzi badawczych i relacji z uczestnikami badań.

## Język i narracja

Niespójność narracyjna. Wiele z artykułów cechuje niespójność narracyjna — autorzy i autorki przechodzą od narracji pierwszoosobowej („przeprowadziłem wywiady") do formy bezosobowej („przeprowadzono analizę") w obrębie tego samego tekstu. Występuje nie tylko mieszanie form narracji, co może świadczyć o braku świadomego wyboru strategii narracyjnej, a także o braku językowej (narracyjnej) konsekwencji. Zauważalny jest też brak świadomości językowej i refleksji nad przyjętym stylem pisania — narracja pierwszoosobowa często sprawia wrażenie sztucznej, wprowadzanej na siłę, bez głębszego uzasadnienia; pojawia się na przykład w opisie czynności badawczych („przeprowadziłam xxx wywiadów"). Sprawia to wrażenie przypadkowości i nieuzasadnionej potrzeby podkreślenia tej konkretnej czynności. Użycie pierwszej osoby w takich sytuacjach nie wydaje się przejawem autorefleksji, trudno też przyjąć, że autor/ka w ten sposób próbuje zaznaczyć swój potencjalny wpływ na sytuację badawczą, gdyż nie wskazują na to żadne inne treści tekstu. Można więc przypuszczać, że sam proces pisania nie jest traktowany jako integralna część procesu badawczego, lecz raczej to, co wydarza się po badaniach; zadanie do wykonania nierzadko pod presją czasu, obowiązek wynikający choćby z konieczności rozliczenia grantu.

Brak wrażliwości na płeć/gender. Widocznym i wymownym zjawiskiem jest brak identyfikacji płciowej w narracji — nawet w przy-

padku autorek piszących w pierwszej osobie, często stosowany jest rodzaj męski (ja badacz zamiast badaczka). Tego rodzaju zabiegi językowe mogą świadczyć o dystansie wobec kwestii płci. Stoi to w sprzeczności, gdy w artykule pojawiają się deklaracje dotyczące postawy refleksyjnej i „świadomości wpływania na badaną rzeczywistość". Wypowiedzi tego typu sprawiają wrażenie rytualizmu — zapożyczone z (angielskojęzycznej) literatury metodologicznej i niezakorzenione w konkretnym kontekście badawczym — pozorują refleksję nad własną pozycją i tożsamością. Kolejny ciekawy wątek dotyczy tekstów analizujących doświadczenia kobiet, w których nie pojawiają się rozważania dotyczące znaczenia czy wpływu płci na proces badawczy, co przecież jest znaczącym czynnikiem. Czy zatem mamy do czynienia z nieuświadomionym przyjęciem neopozytywistycznej perspektywy, nawet w tekstach deklaratywnie refleksyjnych?

## PODSUMOWANIE: ZAPROSZENIE DO ROZMOWY

Współczesny polskojęzyczny dyskurs socjologiczny — mimo deklaratywnej otwartości na zwrot refleksyjny — funkcjonuje między refleksyjnością deklarowaną a refleksyjnością praktykowaną. Ta rozbieżność nie tyle wynika z jednostkowych braków, ile jest elementem szerszego wzorca kulturowego, który określić można mianem teorii niewysłowionej refleksyjności. Refleksyjna praca interpretacyjna rzadko staje się praktyką tekstową, ponieważ powszechnie obecne są zrutynizowane normy pisarskie dotyczące „poprawności metodologicznej" (por. Malewski 2012; Konecki 2020). Normy te — przyjmujące między innymi formę autokontroli narracyjnej — wyznaczają granice tego, co w polu naukowym uchodzi za wiedzę naukową, a tym samym dyscyplinują sposoby ujmowania własnej sprawczości badawczej. W konsekwencji refleksyjność nie tyle znika, ile staje się ukryta i markowana: sygnalizowana w języku, a nie rozwijana jako krytyczne narzędzie analityczne. Dochodzimy do paradoksu: im częściej refleksyjność jest przywoływana, tym częściej bywa redukowana do rytualnego gestu legitymizującego tekst naukowy.

Proponujemy zatem myśleć o refleksyjności nie jako o obowiązującym standardzie, lecz jako o przestrzeni swoistego eksperymentu metodologicznego: miejsca, w którym możliwe staje się testowanie form pisania i sposobów uzasadniania wiedzy. Taka perspektywa wymaga uznania, że re-

fleksyjność nie jest neutralna ani niewinna — jest praktyką osadzoną w relacjach władzy, emocji i odpowiedzialności. Zamiast pytać, czy badacze są refleksyjni, proponujemy pytać, jak refleksyjność jest wytwarzana, negocjowana i dyscyplinowana w polu naukowym; jakie warunki instytucjonalne i językowe umożliwiają lub blokują refleksyjne praktyki badawcze? (Denzin 1997; Law 2004). Tym samym nasze wnioski traktujemy jako zaproszenie — w duchu Baumanowskiego postulatu „samorefleksyjnego procesu reinterpretacji" (Wyka 1993, s. 83) — do wspólnego namysłu nad granicami dyskursu metodologicznego w socjologii jakościowej, a także nad tym, jak uczynić badania społeczne procesem bardziej żywym i otwartym.

## BIBLIOGRAFIA


Ackerly Brooke, True Jacqui, 2008, *Reflexivity in practice: Power and ethics in feminist research on international relations*, „International Studies Review", 10(4), s. 693–707 (https://doi.org/10.1111/j.1468-2486.2008.00826.x).

Archer Margaret Scotford, 2007, *Making Our Way Through the World: Human Reflexivity and Social Mobility*, Cambridge University Press, Cambridge.

Babbie Earl, 2008, *Podstawy badań społecznych*, tłum. zbiorowe, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Bauman Zygmunt, 2003, *Żyjąc (czasami umierając) na tłocznej planecie*, „Przegląd Socjologiczny", 52(2), s. 35–51.

Beck Ulrich, Giddens Anthony, Lash Scott, 2009, *Refleksyjna modernizacja: polityka, tradycja i estetyka w nowoczesnym porządku społecznym*, tłum. Jacek Konieczny, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Ber Linda (red.), 2023, *Feminist Ethnographies. Methodological Reflections in Gender Research*, Umeå University (https://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1798640/FULLTEXT02.pdf).

Berger Roni, 2015, *Now I see it, now I don't: Researcher's position and reflexivity in qualitative research*, „Qualitative Research", 15(2), s. 219–234 (https://doi.org/10.1177/1468794112468475).

Bielska Beata, Herman Aleksandra, Kalinowska-Sinkowska Katarzyna, Męcfal Sylwia, Ostaszewska Aneta, Palęcka Alicja, Pietrusińska Marta Jadwiga, Słaby Katarzyna, Surmiak Adrianna, 2025, *Jakościowe badania feministyczne i queerowe*, „Przegląd Socjologiczny", 74(2), s. 121–145 (https://doi.org/10.26485/PS/2025/74.2/10).

Bourdieu Pierre, Wacquant Loïc J. D., 2001, *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, tłum. Anna Sawisz, Oficyna Naukowa, Warszawa.

Creswell John W., 2013, *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, tłum. Jan Gilewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

Denzin Norman K., 1997, *Interpretive Ethnography: Ethnographic Practices for the 21st Century*, Sage, London.

Dickson-Swift Virginia, James Emma, Liamputtong Pranee, 2008, *Undertaking Sensitive Research in the Health and Social Sciences: Managing Boundaries, Emotions and Risks*, Cambridge University Press, Cambridge.

Ellis Carolyn, 1999, *Heartful Autoethnography*, „Qualitative Health Research", 9(5), s. 669–683 (https://doi.org/10.1177/104973299129122153).

Ellis Carolyn, 2007, *Telling secrets, revealing lives: relational ethics in research with intimate others*, „Qualitative Inquiry", 13(1), s. 3–29, https://doi.org/10.1177/1077800406294947.

Frankfort-Nachmias Chava, Nachmias David, 2001, *Metody badawcze w naukach społecznych*, tłum. Ewa Hornowska, Zysk i s-ka, Poznań.

Gałęziowski Jakub, 2020, *When a Historian Meets Vulnerability. Methodological and Ethical Aspects of Research on Sensitive Topics and with People Affected by Difficult Experiences*, „Rocznik Antropologii Historii", 13, s. 169–189.

Giddens Anthony, 2001, *Nowoczesność i tożsamość: „Ja" i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, tłum. Alina Szulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Guba Egon G., Lincoln Yvonna S., 2010, *Kontrowersje wokół paradygmatów, sprzeczności i wyłaniające się zbieżności*, w: Norman K. Denzin, Yvonne S. Lincoln (red.), *Metody badań jakościowych*, t. 1, tłum. Jan Bednarek, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 281–313.

Guillemin Marilys, Gillam Louise, 2004, *Ethics, reflexivity, and "ethically important moments" in research*, „Qualitative Inquiry", 10(2), s. 261–280 (https://doi.org/10.1177/1077800403262360).

Hałas Elżbieta, 2011, *Refleksyjność jako zasada i problem teorii społecznej*, „Zagadnienia Naukoznawstwa", 47(188), s. 191–202.

Hemmings Catherine, 2012, *Affective solidarity: Feminist reflexivity and political transformation*, „Feminist Theory", 13(2), s. 147–161 (https://doi.org/10.1177/1464700112442643).

Karnieli-Miller Ora, Strier Ruth, Pessach Liron, 2009, *Power relations in qualitative research*, „Qualitative Health Research", 19(2), s. 279–289 (https://doi.org/10.1177/1049732308329306).

Konecki Krzysztof T., 2020, *Uwagi na temat tego, co jest postrzegane jako ważne i nieważne w socjologii*, „Przegląd Socjologii Jakościowej", 16(2), s. 188–206 (https://doi.org/10.18778/1733-8069.16.2.11).

Konecki Krzysztof T., 2021, *The Meaning of Contemplation for Social Qualitative Research: Applications and Examples*, Routledge, New York.

Konecki Krzysztof T., 2024, *Kontemplacja i podejścia pierwszoosobowe w badaniach społecznych*, „Przegląd Socjologii Jakościowej", 20(2), s. 12–35 (https://doi.org/10.18778/1733-8069.20.2.02).

Kuźma Inga B., 2013, *Tematy trudne — pola minowe — tabu w badaniu naukowym. Słowo wstępne*, w: Inga B .Kuźma (red.), *Tematy trudne. Sytuacje badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 7–13 (https://doi.org/10.18778/7525-963-6.01).

Law John, 2004, *After Method Mess in Social Science Research*, Routledge, New York–London.

Malewski Mieczysław, 2012, *Metodologia badań społecznych — ortodoksja i refleksyjność*, „Teraźniejszość — Człowiek — Edukacja: Kwartalnik Myśli Społeczno-Pedagogicznej", 4 (60), s. 29–46.

Malewski Mieczysław, 2017, *Badania jakościowe w naukach społecznych. O potrzebie metodologicznej wyobraźni*, „Teraźniejszość — Człowiek — Edukacja", 20/4(80), s. 105–120 (https://insted-tce.pl/ojs/index.php/tce/article/view/403).

Marcus George E., 2015, *Reflexivity in anthropology*, hasło w: *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* (wyd. drugie), t. 20, s. 88–92 (https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.12139-7).

Męcfal Sylwia, 2012, *Problemy badań terenowych — wybrane kwestie metodologiczne, praktyczne oraz etyczne przy badaniu zjawisk «trudnych»*, „Przegląd Socjologiczny", 61(1), s. 156–178.

Ostaszewska Aneta, 2013, *From the Point of View of a Woman: Autobiographical Context of Feminist Studies*, w: Marcin Kafar (red.), *Scientific Biographies between the 'Professional' and 'Non-Professional' Dimensions of Humanistic Experiences*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 179–196.

Ostaszewska Aneta, 2014, *Wprowadzenie do auto/biografii. Refleksja badaczki doświadczeń biograficznych kobiet. Perspektywa feministyczna*, w: Renata Skrzyniarz, Ewa Krzewska, Wanda Zgłobicka-Gierut (red.), *Badanie biografii — źródła, metody, konteksty*, Wydawnictwo Episteme, Lublin, s. 53–68.

Ostaszewska Aneta, 2016, *Daughter–father relationships. Biographical research from a feminist perspective*, „NOWIS Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne", 2(1), s. 204–217.

Palęcka Alicja, 2021, *„Spokojnie, jestem grzeczny". Molestowanie seksualne jako strategia uczestników badania*, „Przegląd Socjologii Jakościowej", 17(2), s. 44–60 (https://doi.org/10.18778/1733-8069.17.2.03).

Rajtar Małgorzata, 2020, *The concept of vulnerability within research ethics and health policies on rare diseases*, „Przegląd Socjologiczny", 69(3), s. 107–27 (https://doi.org/10.26485/PS/2020/69.3/5).

Rancew-Sikora Dorota, Cymbrowski Borys, 2016, *W stronę socjologicznego ujęcia etyki badań naukowych*, „Przegląd Socjologii Jakościowej", 12(3) [*Dylematy etyczne w badaniach terenowych*], s. 21–39 (https://www.qualitativesociologyreview.org/PL/Volume35/PSJ_12_3.pdf).

Romańczuk-Woroniecka Grażyna, 2024, *Ile wrażliwości etycznej potrzebuje socjologia? Przyczynek do krytyki „etyki proceduralnej" w badaniach socjologicznych*, „Fabrica Societatis", 7, s. 7–20 (https://doi.org/10.19195/2657-3679.7.1).

Sieber Julia E., Stanley Brenda, 1988, *Ethical and professional dimensions of socially sensitive research*, „American Psychologist", 43, s. 49–55 (https://doi.org/10.1037//0003-066x.43.1.49).

Sułek Antoni, 2002, *Ogród metodologii socjologicznej*, Scholar, Warszawa.

Surmiak Adrianna, 2022, *Problemy etyczne niejawnej obserwacji uczestniczącej. Perspektywa antropologów społeczno-kulturowych i socjologów*, „Przegląd Socjologii Jakościowej", 18(2), s. 54–71 (https://doi.org/10.18778/1733-8069.18.2.03).

Ślęzak Izabela, 2020, *Etyka w „niezbędniku badacza". Kwestie etyczne w podręcznikach metod badań jakościowych*, „Przegląd Socjologiczny", 69(3), s. 11–36 (https://doi.org/10.26485/PS/2020/69.3/1).

Wyka Anna, 1993, *Badacz społeczny wobec doświadczenia*, Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa.

## *Abstrakt*

Przedmiotem zainteresowania autorek są metodologiczne opisy jakościowych praktyk badawczych występujące w najnowszych polskojęzycznych publikacjach socjologicznych. Zastanawiają się one, czy i w jaki sposób w publikacjach takich definiuje się i praktykuje wrażliwość i refleksyjność badawczą, jak badacze/czki (nie)radzą sobie z opisem metodologicznym i usytuowaniem siebie w polu badań jakościowych, do jakiej literatury się odwołują, kto/co stanowi ich metodologiczne inspiracje. Obszarem badań uczyniły artykuły opublikowane w ciągu ostatnich kilku lat w czterech wiodących kwartalnych czasopismach socjologicznych, traktując je jako geertzowskie „gatunki zmącone" („Studia Socjologiczne", „Kultura i Społeczeństwo", „Przegląd Socjologiczny" i „Przegląd Socjologii Jakościowej"). Taki dobór materiału pozwolił — po wyszukaniu wytypowanych słów kluczowych i kontekstów ich użycia — stwierdzić, że współczesny polskojęzyczny dyskurs socjologiczny funkcjonuje między refleksyjnością deklarowaną a refleksyjnością praktykowaną. Refleksyjność rzadko przybiera formę pogłębionej praktyki tekstowej; częściej pozostaje sygnalizowana poprzez język deklaracji czy / lub odwołania do kategorii wrażliwości i świadomości badawczej. Analiza wskazuje również na wyraźną obecność zrutynizowanych norm pisarskich i metodologicznych. W konsekwencji refleksyjność nie znika z praktyk badawczych, lecz przyjmuje formę ukrytą i częściowo niewysłowioną, rzadko powiązaną z namysłem etycznym nad odpowiedzialnością badawczą i publikacyjną.

*słowa kluczowe*: refleksyjność, wrażliwość, metodologia badań jakościowych, polska socjologia jakościowa

## REFLEXIVITY AND SENSITIVITY IN QUALITATIVE RESEARCH: METHODOLOGICAL PRACTICES IN POLISH-LANGUAGE SOCIOLOGY

Aleksandra Herman, Aneta Ostaszewska
(University of Warsaw)

## Abstract

In this article the authors investigate the methodological descriptions of qualitative research practices in recent Polish-language sociological publications. They consider whether and how Polish-language publications in sociology conceptualize and enact research sensitivity and reflexivity; how researchers do—or do not—navigate methodological description and the positioning of themselves in the field of qualitative research; what literature they reference; and who or what constitutes their methodological inspiration. Their corpus consists of articles published over

the last few years in four leading Polish sociological quarterlies—*Studia Socjologiczne, Kultura i Społeczeństwo, Przegląd Socjologiczny,* and *Przegląd Socjologii Jakościowej*—which they approach as Geertzian "blurred genres." Such a selection of material, following a search for selected keywords and the contexts of their usage, provided insights into current methodological trends in Polish sociology and led to the conclusion that contemporary Polish-language sociological discourse operates between declared and practiced reflexivity. Reflexivity rarely takes the form of an in-depth textual practice; more often, it is merely signaled through the language of methodological declarations or references to the categories of research sensitivity and awareness. The analysis also points to the strong presence of routinized writing and methodological norms. Consequently, reflexivity has not disappeared from research practices, but rather assumes a hidden and partly unarticulated form, only rarely connected with ethical reflection on research and publication responsibility.

*keywords*: reflexivity, sensitivity, qualitative research methodology, Polish qualitative sociology